

Натисніть тут, щоб

КУПИТИ КНИГУ НА САЙТІ

або

заможляйте по телефону:

(0352) 28-74-89, 51-11-41

(067) 350-18-70

(066) 727-17-62

Л.О. Варзацька

ІНТЕГРОВАНІ УРОКИ РІДНОЇ МОВИ І МОВЛЕННЯ

5 клас

Посібник для вчителя

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

Варзацька Л.О.

В18   Інтегровані уроки рідної мови і мовлення. 5 клас:
Посібник для вчителя. — Тернопіль:
Навчальна книга — Богдан, 2010. — 120 с.

ISBN 978-966-10-1052-8

У посібнику представлено інноваційну модель розвитку словесної творчості п'ятикласників. Подано аргументовану відповідь на запитання, що є визначальним критерієм добору змісту, видів діяльності, методів, форм пізнання під час конструювання інтегрованих уроків української мови.

Учитель, студент знайдуть тут цікаві засоби активізації сприймання, уяви, мислення у процесі спостережень за природою, взаєминами між людьми та спілкування з музикою, картиною, текстом.

Для вчителів рідної мови загальноосвітніх шкіл, студентів філологічних факультетів педагогічних закладів освіти.

ББК 81.2Укр-922

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

СУТНІСТЬ ІНТЕГРОВАНОГО УРОКУ

У чому полягає розвивальна сутність інтегрованих видів діяльності? Чому так важливо процес навчання рідної мови осяяти фантазією, грою, відчуттям краси природи і людських взаємин, самобутньою творчістю дитини?

В. Сухомлинський порівнював думку дитини з ніжною трояндою, що не може квітнути без сонця. Бажання вчитися зароджується в емоційному забарвленні думки, в почутті радісної схвильованості. Без цього емоційно-естетичного струменя не може повноцінно розвиватися мислення дитини, йти від наочних конкретних образів до абстрактних узагальнень. Саме інтеграція словесної творчості з різними видами діяльності має можливість сформувати в учня здатність сприймати предмети та явища докільця і рідної мови різнобічно, емоційно й водночас системно.

Художня діяльність, подив перед красою, добро — неодмінні умови повноцінного розумового розвитку дитини. “Що більше абстрактних понять, узагальнень треба засвоїти на уроці, то частіше учень має звертатися до першоджерела думки — природи, емоційно-образної діяльності. Така закономірність розумового розвитку дитини” (*В. Сухомлинський*).

Принцип інтеграції відповідає психічній та фізіологічній природі дитини, сутності самої мови як суспільного явища в його зв'язках з усіма аспектами багатогранного світу, і тому його можна визначити як один з основоположних у сучасній лінгводидактиці. Перспективність цього методичного підходу полягає передусім у тому, що він дає змогу нівелювати деякі слабкі сторони предметної системи навчання, подолати розрізненість, фрагментарність у сприйманні докільця та явищ рідної мови. Синтезуючи ефективні аспекти предметного викладання, інтеграція створює сприятливі умови для формування в дитини цілісної картини світу. Саме інтеграція словесної творчості з різними видами діяльності (грою, малюванням, драматизацією, дослідницькою діяльністю, спілкуванням з природою, музикою) дає можливість організувати опанування граматичних умінь і правописних навичок через розв'язання мовленнєвих завдань, глибоко індивідуалізувати навчання, досягти значних зрушень у загальному розвитку учнів. Через інтеграцію, за даними наукових досліджень, успішно здійснюється особистісно-орієнтований підхід до навчання, оскільки учень сам у

зможі обирати опорні знання з різних предметів з максимальною орієнтацією на суб'єктивний досвід, набутий під впливом як попереднього навчання, так і широкої взаємодії з довкіллям.

Інтегровані уроки є частковою інтеграцією змісту (на відміну від повної), коли процес дитячого пізнання організовується за допомогою інтегрованих курсів, таких як “Довкілля”, “Музика і рух” тощо. Інтегровані уроки об'єднують блоки знань з різних навчальних предметів навколо однієї теми з метою інформаційного та емоційного збагачення сприймання, мислення, почуттів дитини. Це дає змогу пізнати певне явище з різних сторін, досягти цілісності знань. Наприклад, учитель буде інтегрований урок на тему “Стежками зимового лісу”. Щоб створити в уяві дітей літературно-художній образ, пропонує прослухати вірш Я. Коласа “Зима”, розглянути картину М. Дахна, прослухати музику П. Чайковського. У цьому випадку зміст уроку зінтегровано з різних видів художньої діяльності.

Уроки з використанням міжпредметних зв'язків, за визначенням дидакта О. Савченко, передбачають запитання та завдання з інших навчальних предметів, які мають допоміжне значення. Це короточасні елементи уроку, які сприяють глибшому сприйманню й осмисленню нових понять, активізують словесну творчість дітей. Наприклад, у 5-му класі, повторюючи вивчене в початкових класах, учитель використовує матеріал уроку образотворчого мистецтва та заздалегідь організованих спостережень за синичкою. Під час опрацювання мовного матеріалу з теми “Речення” формулює такі завдання:

— розгляньте малюнок синички, який ви створювали на уроці образотворчого мистецтва, опишіть словами: яка шапочка у пташки; як вона вбрана; яке враження створює;

— пригадайте зі своїх спостережень за синичками: як вони співають, як поведуться у гайку. Спробуйте скласти розповідь “Як живеться синичці взимку”.

Розвивальні можливості видів діяльності

Конструюючи систему інтегрованого навчання, важливо якомога повніше індивідуалізувати його. Значною мірою цьому сприяє використання різних видів емоційно-образної діяльності (гри, спостереження за довкіллям, художньої та літературної творчості).

Розвивальні можливості кожного виду діяльності подано в таблиці 1.

ІНТЕГРОВАНІ УРОКИ ЯК ЗАСІБ РОЗУМОВОГО ТА МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ

Школа сприймання, уяви, мислення. Якою вона має бути?

Серед інтегрованих засобів навчання особливе місце належить урокам мислення в природі. В. Сухомлинський вбачав у природі вічне джерело дитячого розуму, фантазії, словесної творчості. Великий педагог прагнув, аби яскраві образи рідної землі живили свідомість дитини впродовж усіх років навчання, щоб закони мислення вперше розкривалися не перед класною дошкою, а серед луків, полів, біля річки, у шкільному гайку.

Спираючись на досвід Павлівської школи, у ході експериментального навчання (спільно з учителями Маловисківської ЗОШ №3 Кіровоградської області — Л.М Шевченко, Н.Л. Соловійовою, З.М. Усенко, Г.М. Стеценко) було розроблено методичне забезпечення уроків мислення в природі, введено їх у систему інших видів робіт, зокрема, пов'язаних із грою, картиною, ілюстрованим текстом. Удосконалено засоби й прийоми організації чуттєвого досвіду та управління словесною творчістю учнів.

Організація спостережень у процесі гри, спілкування з довкіллям, музикою, картиною, літературним твором є однією з найвагоміших проблем у методиці інтегрованого уроку. Особливі труднощі становить для вчителя проведення уроків мислення в природі, добір способів, прийомів управління сприйманням, уявою, мисленням, словесною творчістю дітей. Недаремно саме цим питанням велику увагу приділяв В. Сухомлинський. Створена ним система спостережень за природними явищами має назву “Триста сторінок “Книги природи””. Це триста спостережень, яскравих картин рідної землі, які закарбовуються у свідомості під час навчання в початкових класах і в подальшому стають добрим ґрунтом для плекання в душі дитини моральних та художньо-естетичних цінностей. Читання “Книги природи” — це не просто цікаві, захоплюючі прогулянки. Це уроки мислення серед рідного довкілля, уроки під блакитним небом. Початки науки школярі здобувають, гортаючи сторінку за сторінкою книги рідної землі. І перше завдання педагога — “відкрити очі” дітям, навчити їх не просто дивитися, а й бачити, відчувати світ. Потрібно організувати живе споглядання, спостереження, колективне сприймання так, щоб учні відчули потребу пильно придивлятися до навколишнього, бачити поруч дивовижне й загадкове, що ховається від байдужого ока. Справжніми відкриттями стають для дітей ці колективні спостереження, коли вони помічають, як пробуджується шкільний гайок від зимового сну, як пробивається

крізь торішній лист ніжна стрілка проліска, чують спів вітру, передзвін дощових краплинок, милуються барвами золотої осені.

Музика рідної землі, дивне багатство її форм одухотворюються казкою, яку натхненно творять разом з учителем діти. Зрозуміло, роль учителя визначальна. Він спрямовує плин дитячої думки, виводячи її на рівень своїх запитань. Наприклад:

Що це на травинках? (*Роса.*) Як же вона утворилася? (*Із сліз травиці.*) Хто її розсипав? (*Туман.*) Де він зараз? (*Його прогнало сонечко.*) На що схожі краплинки? (*На прозорі кришталіки, грайливі блискітки.*)

Логічним продовженням діалогу є власне творення усних імпровізованих казок. Наприклад: *Що мені розповіла краплинка роси?*

Учень. Мені краплинка роси розповіла про те, що вона втекла від дядька Тумана і тепер ховається у траві. Виходить гуляти тільки на світанку, щоб її ніхто не побачив.

Учениця. А мені краплинка роси розповіла, що вона з подругами, гуляючи вночі над квітником, побачила троянду. Квітка була така гарна, що краплинці захотілося позичити в неї вроди. Вона впала на ніжну пелюстку троянди і ще більше прикрасила її.

Подив перед красою, владна сила фантазії розковує духовні сили дитини. У тайниках її свідомості немов прокидаються слова, колись почуті чи прочитані, наповнюються реальним змістом. Народжуються образи. Інтелектуальне життя сповнюється радістю нового осягнення, глибокими переживаннями, яскравими картинами. Думка, підкріплена образами рідної землі, стає чіткою, опуклою, ваговитою. Запам'ятовування відбувається якнайінтенсивніше.

Виховуючи культуру зору, навчаємо школярів розглядати предмет і відкривати в ньому щось нове, виявляти ознаки й властивості. Це перші сходинки розумової діяльності. Сутність цих процесів полягає:

- а) у баченні реального предмета;
- б) у створенні образу в уяві.

Під час колективного споглядання вчитель системою запитань орієнтує школярів на виокремлення істотного, характерного у спостережуваному, а далі — вчить зображувати ціле через подачу характерних ознак. Інакше кажучи, використовує найбільш плідний прийом у пізнанні — **єдність аналізу й синтезу**:

Хто розсипав росинки? На що схожі краплинки? — Ці запитання програмують виділення істотного в тому, що бачить дитина.

Розкажи, що тобі розповіла краплинка. — Це завдання активізує створення образу в уяві учня.

Вправління у сприйманні предметів і явищ, навколишнього світу готує учнів до наступної сходинки розумового розвитку: зіставлення,

сріблястою ниткою з'єднав з тими, хто зараз був просто піді мною, з моїми славетними войовничими предками. І я був останнім кільцем у цьому безперервному, безконечному ланцюгу історії, спрямованому у вічність.

Усі ми по черзі завітали сюди, на коротку життєву мить. Чому? Для чого?

...Ця могила була оповита таємничістю. Уже дорослим я довідався, що цій могилі далеко за тисячу років і що насипано її в дохристиянські часи нашими предками-язичниками.

Ніхто, звісно, не знав достеменно походження Курган-могили, а тоді, у дитинстві, затамувавши подих, слухав оповіді, що то козаки шапками насипали її над своїми загиблими побратимами.

2. Бесіда за питаннями.

— Яким відкрився світ хлопчикові?

— Що відчував юний художник? Передати його стан, настрої.

(Записати.)

— За допомогою яких слів, словосполучень, речень автор виражає свої почуття?

3. Визначення стилю тексту.

II. Складання усних і письмових (підготовлених та імпровізованих) висловлювань.

1. Виконання практичних завдань.

а) Записати поетичну строфу. Яким настроєм перейнятий уривок? Визначити стиль. Які слова передають головну думку?

Відгуло, відпалало нестерпно,
тільки золото сонцем сія.
Сизим свистом над синім степом
славить вітер скіфське ім'я.

Борис Мозолєвський

б) Замість крапок вставити потрібне слово (*усно*).

Тисячу років вони постійно з кимось воювали: то з кіммерійцями, то з фракійцями, готами і навіть єгиптянами, їхній воїн мав випити кров першого вбитого ним ворога. Це було його бойове хрещення, ознака того, що він став повноправним ... .

Довідка. Скіфом.

2. Інформація заздалегідь підготовленого учня про скіфські племена.
(На екран проєктується карта Скіфії з історичного атласу.)

Приручення скіфів греками через мистецтво

Греки першими збагнули, що перемогти войовничих скіфів чи потіснити їх силою зброї зі своїх володінь — марна справа. Знаючи про

високий художній смак цього народу, греки вирішили “приручити” скіфів силою... мистецтва, прекрасного! І це вберегло квітучу Елладу від передчасної загибелі од скіфських мечів, списів, дротиків, бойових сокир.

Вправного вершника, скіфа, майже неможливо було вибити з сідла. Але коли він бачив, як працює в тому чи іншому грецькому полісі каменяр, кераміст, золотар, мозаїст — він сам зіскакував з коня і клав зброю осторонь. Його погляд стежив за кожним рухом майстра, а чудовий витвір не раз зворушував воїна до сліз.

(За Б. Мозолевським).

— Розгляньте карту з позначенням скіфських курганів. Що повідують нам ці кургани про давній степовий народ?

3. Засідання клубу допитливих.

(Клас ділиться на три творчі групи.)

На дошку спроектовано поетичні рядки В. Брюсова:

Що ми були? Щит, ніж, попруга, спис,
лук, стріла, панцир та коня вудила.

Блиск, дзвін, крик, сміх, навала, свист, —
в розгулі браннім радість п'яна біла...

— Розкрити виражальні можливості іменників, даючи відповіді на запитання:

• Якими словами поет воскрешає в нашій уяві картину буття давніх скіфів?

• Які з них найточніше передають внутрішню сутність скіфів?
(Записати в зошит.)

• Які звуки повторюються у двох останніх поетичних рядках? Яке враження цим створюється?

Перша група робить повідомлення з теми “Могутні непереможні племена”. *(На дошку проєктують світлини скіфської зброї, викопаної з курганів.)*

Орієнтовний план повідомлення:

1. Суспільний устрій скіфів.
2. Воїни, озброєння.

Виразне читання поетичних рядків, що ілюструють тему повідомлення:

Світ відкритий був навстіж.

Ми ішли напролом.

Щит під вітром вгинався,
не підводив шолом.

Б. Мозолевський

Друга група опрацьовує тему “Мистецьке обдарування”. *(На дошку проєктують світлини скульптур, посуду, дорогоцінних прикрас.)*

Орієнтовний план повідомлення:

1. Скіфський посуд.
2. Скульптура.
3. Прикраси.

Виразне читання поезій:

А степ широкий!
Чорні круки
сидять на плечах
скіфських баб.
І вечір гріє сині руки
над жовтим вогнищем кульбаб.

Ліна Костенко

Співучий глек блакитної води
несу вузькою стежкою з долини...

Борис Мозолевський

Спи, моє добре літо,
світе мій світлий, спи...
Чашу твою наливо.
Встань на зорі —
і пий!

Ірина Жиленко

Землю, богами даровану,
в собі понесу, мов карб.
А вам залишаю корону, —
тіштеся — все-таки скарб...

Борис Мозолевський

Третя група досліджує царську прикрасу з Товстої Могили — пектораль.

Орієнтовний план повідомлення

1. Композиційне вирішення пекторалі.
2. Символіка образів, виражальні засоби їх творення.

Виразне читання поезії:

Я ще проб'юсь таранно
в світ, задивлений в красу!
Золотою пектораллю
його небо потрясу!..

Борис Мозолевський